

currit ad imprimendam speciem intelligibilem in intellectu possibili. Si enim phantasma assumere ut exemplar ad cuius similitudinem intellectus agens efformaret speciem; in hoc casu illa species non posset representare quidditatem universalem et abstractam, uti patet; et insuper phantasma relate ad intellectum agentem fungeretur munere causae formalis.

Oppon. 10.º Intellectus, ut actu intelligat, potest determinari ab aliquo quod non sit formalis representatio obiecti. Ergo inutilis est species intelligibilis et intellectus agens.

Resp. Neg. ant. Siquidem in potentia intellectrice, ut actu intelligat, requiritur determinatio, quae ipsam intrinsicè afficiat per modum formae, et ipsam constituat principium proximum et completum cognitionis, cum cognitio fiat per assimilationem seu per productionem conceptionis mentalis, quae est formalis expressio seu similitudo obiecti. Sed etiam dato quod ad determinandum intellectum non esset necessaria formalis representatio obiecti actuans intellectum per modum formae, quod minime concedimus; nunquam concluderetur id quod adversarii volunt, nempe determinationem huiusmodi posse produci a re materiali, prout est percepta per sensationem; nam determinativum potentiae se habet ut activum ad suum passivum, et res corporea per se agere nequit in rem incorpoream. Quare ex placitis adversariorum rite concluditur, vel sensum esse facultatem spirituales et inorganicam, vel intellectum esse facultatem organicam; et in utroque casu intellectus confunditur cum sensu.

ARTICULUS III.

DE PROPRIA CAUSALITATE INTELLECTUS AGENTIS ET PHANTASMATIS.

QAESTIO DETERMINATUR. Cum causa totalis et aequata determinans intellectum nostrum ad intellectionem reponenda sit in rebus sensibilibus a phantasmate representatis, et in virtute activa animae, quae nuncupatur intellectus agens, in hac peripatetica doctrina enodanda aliquid generatim delibavimus de actione phantasmatis, et de operatione intellectus agentis. Sic doctrina Aristotelis vindicata a nobis fuit adversus sophismata et importunitates omnium illorum philosophorum, qui, causas formales ab intrinseca rerum constitutione arcentes, ortum cognitionis nostrae intellectivae repetebant vel a rebus materialibus, vel a formis separatis et in se subsistentibus. Nunc vero ad questionem, quam in manibus habemus, ulterius et magis in particulari explicandam, oportet ut singillatim et dedita opera disseramus de propria operatione tum phantasmatis, tum intellectus

agentis, et determinemus quid et in quo genere causae operetur phantasma, et intellectus agens in productione speciei intelligibilis, quae necessaria est ad intrinsece actuandum intellectum possibilem, ut constituat principium proximum et completum operationis intellectivae.

Actio intellectus agentis in phantasma. Operatio per quam intellectus agens elevat phantasma ad speciem intelligibilem producendam solet a S. Thoma appellari tum *illuminatio*, tum *abstractio*. Vocatur *illuminatio*, metaphora ducta a luce, quae colores reddit actu visibiles. Dicitur *abstractio* ob rationes superius explicatas. En quomodo loquitur Doctor Angelicus: « Phantasmata et illuminantur ab intellectu agente, et iterum ab eis species intelligibiles abstrahuntur. Illuminantur quidem, quia sicut pars sensitiva ex coniunctione ad intellectum efficitur virtuosior, ita phantasmata ex virtute intellectus agentis redduntur habilia, ut ab eis intentiones intelligibiles abstrahantur. Abstrahit autem intellectus agens species intelligibiles a phantasmatis, in quantum per virtutem intellectus agentis accipere possumus in nostra consideratione naturas specierum sine individualibus conditionibus, secundum quarum similitudines intellectus possibilem informatur » (1).

Duplex illuminatio. Duplex distinguenda est *illuminatio*; altera in actu primo; altera in actu secundo, quae a S. Thoma indiscriminatim appellari solet tum *abstractio*, tum *illuminatio*. Prima est intellectui naturalis, quippe quae exoritur ex eius iunctione cum sensu in eadem essentia animae. Secunda potest etiam subici actui voluntatis, quae convertit intellectum ad phantasma, ut ex eo abstrahat species intelligibiles. Hinc prima *illuminatio* potius fit in phantasia, quam in phantasmate; quia per illam intellectus adeo phantasiam perficit, ut imaginatio suas operationes perfectius exserat, quam inferiores sentiendi vires. Secunda *illuminatio* fit in phantasmate; nam per eam species intelligibiles ab ipso abstrahuntur. Huic doctrinae adamussum concinens S. Bonaventura affirmat, cognitionem esse nobis innatam ratione luminis, et acquisitam ratione specierum; nam illud lumen est naturaliter in animo, species vero efformatur actione illius luminis, seu intellectus agentis in phantasma (2).

Intellectus agens et phantasma relate ad speciem intelligibilem. Intellectus agens spectatus relate ad speciem intelligibilem habetur ut causa principalis et efficiens: phantasma vero ut causa instrumentalis. Et primo quidem intellectus agens concurrat ad intellectionem *efficiendo*, non formaliter intelligendo, quia eius munus est abstrahere a phantasmatis species intelligibiles, quae requiruntur ad constituendum intellectum possibilem in actu primo proximo ad for-

(1) 1 p. q. 85, a. 1 ad 4.

(2) Cf. S. BONAVENT. 2 Sent. Dist. 39, a. 3, q. 2.

malem intellectionem. Agit ut causa principalis, quia elevat phantasmata, quae pertinent ad ordinem sensitivum, ad producendum effectum in ordine intellectivo. Dicitur etiam causa *formalis*, non stricto sensu quasi intrinsece constituat effectum, sed quia ab ipso producitur id quod formale est in effectu; nempe quia ipse largitur phantasmati formam intelligibilitatis, reddendo intelligibilem actu essentiam rei, quae existit materialiter in phantasmate. Quod sic expressum fuit a S. Thoma: « Species intelligibils id quod in ea formale est, per quod est intelligibilis actu, habet ab intellectu agente; quamvis id quod materiale est, a phantasmatibus abstrahatur » (1).

Proportionaliter phantasma concurret ut causa instrumentalis, quia ab ipso dependet non quod species sit intelligibilis, sed quod sit similitudo determinatae quidditatis. Dicitur etiam quodam sensu causa *materialis*, quia, ut loquitur Doctor Angelicus, praebet materiam obiecti. Erenim phantasma in se continet essentiam rei, quae est intelligibilis *in potentia*, ideoque virtuti intellectivae praebet materiam, non formam intelligibilitatis, cum forma debeat esse *actu* intelligibilis. Hinc phantasma a S. Thoma dicitur esse nobilior intellectu possibili *secundum quid*, cum determinata rei similitudo in ipso sit *actu*; in intellectu autem possibili sit tantum *in potentia*. En eius verba: « Quamvis intellectus possibilis sit simpliciter nobilior, quam phantasma; tamen *secundum quid* nihil prohibet, phantasma nobilior esse, in quantum scilicet phantasma est actu similitudo talis rei, quod possibile non convenit, nisi in potentia; et sic quodammodo potest agere in intellectum possibilem virtute luminis intellectus agentis » (2).

PROPOSITIO.

Causalitas intellectus agentis et phantasmatis in productione speciei intelligibilis rite explicatur per hoc, quod intellectus agens sit causa efficiens principalis, phantasma vero causa instrumentalis, et quasi materialis.

Prob. prop. Species intelligibilis est immaterialis, et simul representativa quidditatis determinatae, quae extra animam materialiter subsistit. Atqui huiusmodi species non posset produci in nostro intellectu, nisi dependeret a phantasmate tamquam a causa instrumentali, et ab intellectu agente tamquam a causa principali. Ergo.

Evol. arg. Siquidem, ut probemus propositionem minorem per partes, phantasma vel concurret ut causa principalis, vel ut causa instrumentalis, vel ut occasio. Iam vero primum et tertium adstrui nequeunt. Ergo remanet secundum. Nequit admitti primum, cum phantasma sit ordinis inferioris ac facultas immaterialis, quae actuari

(1) QQ. DD. De ver. q. 18, a. 8 ad 3.

(2) QQ. DD. De ver. q. 10, a. 6 ad 8.

debet forma intelligibili. Nequit admitti tertium, nam si nulla esset actio rerum in animam, sed ad praesentiam sensibilibus anima similitudines eorum in se formaret, ipsa esset sibi totaliter causa scientiae. Et sic, uti scienter argumentatur Angelicus, reverteremur ad ideas inatas. Siquidem cum nullum agens agat, nisi secundum quod est actu, si anima formaret in se similitudines rerum, oporteret quod in se actu illas haberet, et sic scientia esset nobis naturaliter insita (1).

Secunda pars propositionis minoris rite consequitur primam. Si enim vis intellectiva et phantasma ad effectum concurrere debent, et phantasma concurret ut causa instrumentalis, consequenter vis activa intellectus fungitur munere causae principalis, quae elevat phantasma ad producendum effectum in ordine superiori, idest intellectivo. Integram propositionem a nobis assumptam sic complexus est S. Thomas: « In receptione, qua intellectus possibilis species rerum accipit a phantasmatibus, se habent phantasmata ut agens instrumentale et secundarium; intellectus vero agens, ut agens principale et primum, et ideo actionis effectus relinquitur in intellectu possibili secundum conditionem utriusque, et non secundum conditionem alterius tantum. Et ideo intellectus possibilis recipit formas ut intelligibiles actu ex virtute intellectus agentis; sed ut similitudines determinatarum rerum ex cognitione phantasmatum, et sic formae intelligibiles in actu non sunt per se existentes neque in phantasia, neque in intellectu agente, sed in intellectu possibili » (2).

Scholion. Doctrina de concursu intellectus agentis et phantasmatis ad producendas species intelligibiles explicata evolvitur a S. Thoma in *Quodlibetis*. Siquidem, proposita distinctione inter agentia sufficientia, quorum exemplum est ignis relate ad calefactionem, et agentia insufficientia, quorum exemplum est calor relate ad nutritionem, docet, res materiales comparari ad intellectum possibilem, uti agentia insufficientia; nam phantasmata movent intellectum possibilem, sed ex seipsis non sufficiunt, cum sint intelligibilia in potentia, et intellectus non moveatur nisi ab intelligibili in actu; necesse est ergo ut superveniat actio intellectus agentis, cuius illustratione phantasmata fiunt intelligibilia in actu. Demum sic concludit: « Et sic patet, quod intellectus agens est principale agens, quod agit rerum similitudines in intellectu possibili. Phantasmata autem, quae a rebus exterioribus accipiuntur, sunt quasi agentia instrumentalia » (3). Diximus, phantasmata accipi a rebus exterioribus; nam, uti eleganter animadvertit idem Doctor Angelicus, res naturales licet virtute cognitiva careant, ideoque non possint aliarum rerum similitudines in seipsis reproducere, et fieri quo-

(1) Cf. S. THOM. loc. cit. corp.

(2) S. THOM. loc. cit. ad 7.

(3) *Quodlib.* 8, a. 3.

dammodo omnia; nihilominus cum sint imitationes divinarum idearum, et ad gloriam Dei enarrandam conditae, vi propriae formae tendunt ad seipsas quodammodo reproducendas in facultatibus apprehensivis entium cognoscitivorum. En verba S. Doctoris: « Res existentes extra animam per formam suam imitantur artem divini intellectus, et per eandem natae sunt facere de se veram apprehensionem in intellectu humano » (1).

SOLVUNTUR DIFFICULTATES.

Oppon. 1.º cum Durando contra causalitatem intellectus agentis. Intellectus agens debet agere in phantasma, illud immutando. Atqui phantasma non potest immutari. Ergo causalitas intellectus agentis est commentitia.

Resp. Dist. mai. Intellectus agens debet immutare phantasma *imitative* et in sua natura, *Neg.* In ordine ad aliud, assumendo illud ut instrumentum, *Conc. Contradist. min. et Neg. cons.*

Explico. Causa instrumentalis quando assumitur et elevatur a causa principali ad producendum effectum ordinis superioris, debet profecto quodammodo immutari; nam si remaneret omnino eadem, non posset dici assumpta et elevata. Verum haec immutatio non est per formam permanentem, quae habet esse perfectum in subiecto; quia si ita instrumentum immutaretur, tunc desineret esse instrumentum et converteretur in causam principalem, quae assimilaret sibi effectum: sed est per formam transeuntem, quae est actus imperfecti, et habet esse transiens in subiecto, et dicitur motus; ideoque tamdiu instrumentum operatur, quamdiu est sub influxu causae principalis, cui assimilatur effectus. Audi S. Thomam: « Instrumentum non operatur, nisi in quantum est motum a principali agente, quod per se operatur; et ideo virtus principalis agentis habet permanens et completum esse in natura; virtus autem instrumentalis habet esse transiens ex uno in aliud, et incompletum; sicut motus est actus imperfectus ab agente in patiens » (2).

Oppon. 2.º Intellectus agens deberet abstrahere speciem intelligibilem a phantasmatis. Atqui actio abstractiva non pertinet ad intellectum agentem. Ergo non datur causalitas intellectus agentis.

Resp. Dist. mai. Deberet abstrahere per modum considerationis et apprehensionis, *Neg.* Per modum efficientiae et illuminationis, *Conc. Contradist. min. et Neg. cons.* Solutio patet ex iis, quae meminimus de duplici abstractione, quarum una pertinet ad intellectum possibilem, altera ad intellectum agentem.

(1) QQ. DD. De ver. q. 1, a. 8.

(2) 3 p. q. 62, a. 4; cf. quae diximus de causa instrumentali, vol. I, pag. 638.

Oppon. 3.º Si daretur causalitas intellectus agentis, eius actio deberet esse non intellectrix, secus confunderetur cum operatione intellectus possibilis. Atqui repugnat, actionem intellectus esse non intellectricem. Ergo intellectus agens nihil efficit. Ita Rosminius post Mazonium, Contarenum, Dandinium.

Resp. Dist. mai. Actio intellectus agentis deberet esse non intellectrix formaliter, *Conc. Efficienter, Neg. Contradist. min.*

Explico. Tametsi, proprie loquendo, intellectus possibilis intelligat obiecta naturae nostrae proportionata, et ideo per eum formaliter et proprie dicamur intelligentes; tamen intellectus agens concurrat ad intellectionem tamquam principium activum, quod speciem intelligibilem efficit in intellectu possibili.

Oppon. 4.º ab eodem. Intellectus agens, iuxta Scholasticos, abstrahit quidditatem rei a conditionibus individuantiis. Atqui haec abstractio habetur, cum intellectus unum considerat sine alio. Ergo actio intellectus agentis esset formaliter intellectrix.

Resp. Dist. mai. Abstrahit quidditatem a conditionibus individuantiis, per modum efficientiae et illuminationis, *Conc.* Per modum considerationis et perceptionis, *Neg. Contradist. min. et Neg. cons.*

Explico. Haec difficultas, quam Rosminius in medium affert, proposita iam fuerat a Durando, et a Caietano rite soluta. Quare, ne actum agamus, adversarios remittimus ad memoratum S. Thomae interpretem (1). Solummmodo advertimus cum B. Alberto Magno, actionem intellectus agentis antevertere operationem intellectus possibilis natura, non tempore; si enim esset tempore prior, species intelligibilis non reciperetur in intellectu possibili, sed in intellectu agente, qui in eo casu esset formaliter intellectivus. Qua de re actio intellectus agentis est quadantenus transiens, cum eius terminus, idest species, recipiatur in alia facultate. Ad vitandas autem acquivoctiones advertit, intellectum agentem et possibilem non denominari facultates activas et passivas per ordinem ad formalem intellectionem, quae perficitur ab intellectu possibili, qui in hoc est activus; sed per ordinem ad speciem intelligibilem impressam, quae necessaria est ad hoc ut intellectus sit proximum et completum principium intellectionis. Huiusmodi species efficitur ab intellectu agente, et recipitur in intellectu possibili, de cuius potentia educitur.

Oppon. 5.º cum eodem Rosminio, qui pene ipsa verba Dandini transfert. Abstractio fit per comparationem eorum quibus aliquod commune est. Atqui comparatio est intellectus possibilis. Ergo.

Resp. Dist. mai. Si sermo est de abstractione per modum efficientiae, *Neg.* Si sermo est de abstractione per modum perceptionis, *Subdist.* Comparatio requiritur ad abstractionem, quae fit per modum

(1) Cf. CAIET. in 1 p. q. 79, a. 3.

compositionis et divisionis, *Conc.* Quae fit per modum simplicitatis, *Neg. Conc. min. et Neg. cons.* (1).

Oppon. 6.º cum Genuensi. In actione intellectus agentis nequit explicari qua ex causa intellectus agens deducatur in actum. Siquidem haec causa esset vel phantasma, vel Deus, vel ipse intellectus. Atqui tria haec repugnant. Ergo.

Resp. Neg. assumptum. Ad rationem additam, *Conc. mai. et eligo tertium membrum, et relate ad idem membrum, Neg. min.*

Explico. Haec difficultas soluta a nobis fuit contra quasdam recentiores. Cum enim intellectus agens non semper agere dicatur, hoc non importat, ipsum esse in potentia ad res intelligendas, sed solum denotat, ipsum non semper exserere operationem, quia non semper phantasmata adsunt. Nimirum cum facultas activa dicatur per ordinem ad obiectum, ipsa operari nequit, nisi adsit obiectum quod debet immutari, quod obiectum est terminus operationis, non motor potentiae: « Haec est differentia, ait Aquinas, inter virtutes activas et passivas, quod passivae non possunt exire in actum propriae operationis, nisi moveantur a suis activis... Sed virtutes activae possunt operari sine hoc quod ab alio moveantur » (2).

Oppon. 7.º Phantasmata non continent species intelligibiles. Atqui si ita est, intellectus agens non potest illas abstrahere. Ergo.

Resp. Dist. mai. Phantasmata non continent species intelligibiles actu, *Conc.* Non continent in potentia, *Neg. Contradist. min.*

Urgent. Id quod est materiale, nunquam evadere potest immateriale et spirituale. Atqui si ita res habet, phantasmata neque actu neque potentia continent species intelligibiles. Ergo.

Resp. Dist. mai. Materiale nunquam evadere potest spirituale et immateriale, positive et per subsistentiam, *Conc.* Praecisive et per abstractionem, *Neg. Contradist. min. et Neg. cons.*

ARTICULUS IV.

DE DISTINCTIONE INTELLECTUS AGENTIS AB INTELLECTU POSSIBILI.

STATUS QUAESTIONIS DETERMINATUR. Cum facultas distinguatur per actum et obiectum, actio intellectus agentis eiusque propria causandi ratio, quam hactenus explicavimus, nobis abunde patefacit naturam huius activae potentiae, quae reperitur in parte in-

(1) Cf. S. THOM. 1 p. q. 85, a. 1 ad 1.

(2) In BOET. *De Trin.* q. 1, a. 1.

tellectiva hominis. Ipsa namque minime confundi potest cum intellectu possibili, cum intellectus possibilis sit receptivus illarum specierum intelligibilium, quarum intellectus agens est causa effectrix. Hinc Aristoteles scientissime utrumque intellectum distinxit per hoc, quod unius, nempe possibilis sit *omnia fieri*, alterius, nempe agentis sit *omnia facere*. Realis ergo differentia inter intellectum agentem et possibilem est evidenter copulata cum doctrina peripatetica circa originem cognitionis nostrae intellectivae. Si enim uterque intellectus secundum rem et veritatem esset una eademque facultas, tunc eadem virtus operativa immutaret suum obiectum et immutaretur ab eo, specificaret obiectum et ab eodem specificaretur, esset simul in actu et in potentia relate ad idem, quae omnia penitus subvertunt prima sciendi principia. Quare haec quaestio videri posset supervacanea; nam eius solutio evidenter eruitur ex his quae explicata sunt. Verum cum doctrina Aristotelis hac super re vel negata vel obscurata fuerit a nonnullis; sic non erit abs re aliquid de ipsa attingere, et veritatem ab insectationibus adversariorum vindicare. Siquidem investigandum venit, utrum actio illa intellectus nostri, quae dicitur illuminatio phantasmatis, et abstractio speciei intelligibilis a rebus sensibilibus, tribuenda sit uni eidemque facultati, ac illa alia actio, quae hic homo dicitur *formaliter intelligere*. Nimirum utrum nomina intellectus agentis et intellectus possibilis adhibeantur ad designandas duas operationes unius eiusdemque facultatis, vel duplici illo vocabulo nominetur duplex facultas realiter distincta; una activa, quae per abstractionem speciei intelligibilis a phantasmate efficienter concurrat ad actum intellectiois; altera passiva, quae per receptionem speciei intelligibilis actuetur et formaliter intelligat.

Sententiae philosophorum. Inter doctos constat, primum fuisse Aristotelem, qui meminit intellectus agentis, eiusque necessitatem docuit contra Platonem, qui universalia subsistere extra animam commentus fuerat. Huius rei testis est S. Thomas, inquit: « Quia Aristoteles posuit, universalia non subsistere nisi in sensibilibus, quae non sunt intelligibilia actu, necesse habuit, ponere aliquam virtutem, quae faceret, intelligibilia in potentia, esse intelligibilia actu, abstrahendo species rerum a materia et a materialibus conditionibus; et haec virtus vocatur *intellectus agens* » (1). Verum in exponenda Aristotelis mente philosophi admodum diversas consecrati sunt vias. Quidam enim docuerunt, intellectum agentem esse substantiam ab anima separatam, et esse unum pro omnibus hominibus. Hunc errorem tuiti sunt Alexander, Avicenna, et Averroes, perperam intelligentes Aristotelem, qui disserens de intellectu agente, eum appellat separatum vel separabilem. En verba Philosophi: « Et hic intellectus separabilis est et immixtus

(1) QQ. DD. *De spirit. creaturis*, a. 9.

et impassibilis, substantia actio existens. Semper enim honorabilis est agens patiente, et principium materia » (1).

Contra alii philosophi, iique numerosiores e regione incidentes opposita, inter intellectum possibilem et agentem nihil differre, vel utrumque cum animae essentia identificari propugnarunt. Doctrinam hanc in media aetate professi sunt Nominales, qui facultates ab animae essentia minime distinguunt. Testis est Ockamus, cuius mentem ita paucis declarat eius discipulus Gabriel Biel: « Respondetur breviter post Ockam, quod intellectus agens et possibilis eiusdem hominis sunt simpliciter idem, nec distinguuntur re; sed ipsa anima dicitur intellectus agens in quantum nata est producere actum intelligendi; et quia eadem nata est in se recipere actum a se productum, dicitur intellectus possibilis » (2).

Nominalibus ad stipulati sunt Contarenus, Mazonius et Dandinius, qui putantes, cognitionis intellectivae actum incipere ab apprehensione obiecti singularis, distinctionem inter intellectum agentem et possibilem consequenter repudiaverunt. Audiatur prae aliis Mazonius, qui rem sic exponit: « Prius mens possibilis a phantasmate recipit singularis speciem, et propterea prius singulare cognoscit... Deinde super hanc singularis speciem inter intellectum receptam supervenit vis et efficacia agentis, quae ab ea specie singulari condiciones individuantes et materiatas admittit. Atque super se tunc reflectens intellectus possibilis quidditatis iubar cognoscit » (3).

Hanc eandem doctrinam de identitate intellectus possibilis et agentis agminatim amplexati sunt omnes illi auctores, qui Cartesio operam dantes, speciem intelligibilem sustulerunt, et consequenter vel renoverunt errorem Platonis docentis, intellectionem fieri per contactum intelligibilis ad intellectum, ideoque esse inutilem speciem intelligibilem et intellectum agentem; vel docuerunt, lumen intelligibile rerum omnium reponendum esse sive in divina essentia, sive in idea entis communissimi, et consequenter bellum pugnamque instaurarunt contra distinctionem intellectus agentis et possibilis, uti factitatum vidimus a Gioberto et a Rosminio. Contra hos omnes errores militat doctrina Aristotelis, quam B. Albertus, S. Thomas, S. Bonaventura, politioresque Scholastici tuerunt, quae decernit, intellectum agentem et possibilem non esse substantias ab anima separatas, sed esse duas virtutes eiusdem animae realiter inter se distinctas.

(1) *De Anima*, lib. III, cap. IV, text. 19.

(2) *2 Sent. Dist. 16, q. unica, a. 3, dub. 2.*

(3) *De comparatione Arist. et Plat.* lib. X, sect. 3, cap. III.

PROPOSITIO.

Intellectus agens est facultas animae humanae realiter distincta ab intellectu possibili.

Prob. 1.^a pars, nimirum quod intellectus agens sit facultas profluens ab ipsa essentia animae humanae (1).

Arg. 1.um Experientia exploratum nobis est, dum percipimus, nos abstrahere formas universales a conditionibus individuantibus, quod est facere actu intelligibilia. Atqui nulla actio alicui convenit, nisi per aliquod principium, quod ei formaliter inhaeret. Ergo virtus quae est principium huius actionis, idest intellectus agens, est aliquid animae (2).

Arg. 2.um Si intellectus agens est substantia separata, est supra naturam hominis. Iam vero operatio, quam homo exercet virtute superioris substantiae, est operatio supernaturalis. Ergo, cum homo non possit intelligere nisi virtute intellectus agentis, si intellectus agens est substantia separata, intelligere non est propria et naturalis operatio hominis, et sic homo non poterit defini per hoc quod sit intellectus (3).

Prob. 2.^a pars. Arg. 1.um Factentibus omnibus adversariis, intellectus noster est in potentia ad suum proprium intelligibile. Atqui quod est in potentia, minime potest progredi ad actum, nisi per aliud principium, quod ipsum movet; secus idem relate ad eundem terminum esset simul movens et motum. Ergo intellectus possibilis ut actu intelligat, debet moveri ab aliquo principio, quod differat ab ipso. Iam vero huiusmodi principium non potest esse, nisi intellectus agens. Ergo intellectus agens differt ab intellectu possibili.

Evol. arg. Ultima assumptio circa quam potest solummodo ambigi, sic declaratur. Cum intellectus possibilis nihil intelligat nisi ope phantasmatis, moveri debet ad intelligendum, vel a phantasmate, nempe a specie sensibili, vel ab alio principio in anima inhaerente, quod sit diversum tum a phantasmate tum ab intellectu possibili. Atqui nequit moveri a phantasmate. Ergo admittendum est in anima aliquod principium intellectuum ab intellectu possibili diversum: hoc autem principium vocatur a nobis intellectus agens.

Confir. Mox prolatum argumentum ductum ex eo quod eadem facultas non possit referri ad suum obiectum, ut movens et motum, confirmari potest auctoritate B. Alberti Magni, qui idem argumentum sic paucis proponit: « Impossibile est, idem secundum idem esse

(1) De hac re cf. S. THOM. I p. q. 79, a. 4 et 5; *QQ. DD. De Anima*, a. 5; *Contra gent.* lib. II, cap. LXXVI et LXXVIII.

(2) Cf. S. THOM. I p. q. 79, a. 4.

(3) Cf. S. THOM. *Contra gent.* lib. II, cap. LXXVI.

movens et motum. Sed anima rationalis secundum intellectum agentem est movens, et secundum possibilem est mota. Ergo impossibile est, intellectum agentem et possibilem esse idem » (1).

Arg. 2.um et generale, quo exhibetur velut epilogus totius doctrinae hactenus traditae de ortu cognitionis nostrae intellectivae. Ex superius disputatis haec doctrinae capita in perspicuis posita sunt: 1) Intellectus noster est in potentia ad cognoscendum suum proprium obiectum, idest essentiam rei materialis; 2) Haec essentia non potest intelligi sine concursu phantasmatis, quod ipsam exhibet; 3) Essentia phantasmate exhibita non est intelligibilis actu, ideoque non potest per se movere intellectum; 4) Admittenda est quaedam virtus illuminans phantasmata, et ea faciens intelligibilia actu per abstractionem a materia et conditionibus individuantibus; 5) Virtus haec seu principium elevans phantasmata ad ordinem intelligibilitatis debet inesse animae. His ita constitutis, sic concludimus rationem. Huiusmodi principium vel est ipse intellectus possibilis, vel alia facultas ab eo distincta. Atqui primum repugnat, cum intellectus circa obiectum suum non possit esse simul in potentia et in actu. Ergo admittendum est aliquid principium distinctum ab intellectu possibili, quod nominatur intellectus agens.

SCHOLION. De mente S. Thomae et Aristotelis. Ut cuilibet vel leviter consideranti facile patet, argumentum ductum a nozione potentiae activae et passivae est caput praesentis controversiae. Quare saepissime illud versat Angelicus Doctor fere in omnibus locis, in quibus quaestionem hanc tractandam suscipit. Praestat prae ceteris citare sequentia eius verba, quae rem vehementer illustrant: « Intellectus respicit suum obiectum secundum communem rationem entis, eo quod intellectus possibilis est, quo est omnia fieri. Unde secundum nullam differentiam entium diversificatur intellectus possibilis. Diversificatur autem potentia intellectus agentis et intellectus possibilis, quia respectu eiusdem obiecti aliud principium oportet esse potentiam activam, quae facit obiectum esse in actu, et aliud potentiam passivam, quae movetur ab obiecto in actu existente. Et sic potentia activa comparatur ad suum obiectum ut ens in actu ad ens in potentia: potentia autem passiva comparatur ad suum obiectum e converso ut ens in potentia ad ens in actu. Sic autem nulla alia differentia potentiarum in intellectu esse potest, nisi possibilis et agentis. Unde patet, quod memoria non est alia potentia ab intellectu » (2).

Adversarii ad eludendam auctoritatem S. Thomae, de more coniungunt ad differentiam virtualem seu ad distinctionem rationis, qua

(1) *De homine*, tract. I, q. 53, a. 4.

(2) *I p. q. 79, a. 7.*

tantopere delectantur in doctrina Aquinatis ad propriam sententiam accommodanda. Verum frustra omnino sunt, tum quia illa distinctio virtualis melius inveniretur inter intellectum, memoriam, et rationem; et nihilominus Angelicus affirmat, nullam adesse differentiam in parte intellectiva praeter differentiam intellectus possibilis et agentis; tum vel maxime quia ipse S. Thomas hoc adversariorum effugium disertis verbis praecludit, inquam: « Nec iterum dico, haec duo, scilicet intellectum agentem et possibilem esse unam potentiam diversimode nominatam secundum diversas operationes; quia quaecumque operationes reducuntur in diversa principia, impossibile est eas reducere in eandem potentiam... Cum autem recipere species intellectus, quod est intellectus possibilis, et facere eas intelligibiles, quod est intellectus agentis, non possint secundum idem convenire; sed recipere convenit alicui secundum quod est in potentia, et facere secundum quod est in actu; impossibile est, agentem et possibilem non esse diversas potentias » (1).

Quod autem Aristoteles realem distinctionem docuerit inter intellectum agentem et possibilem, hoc adeo clarum perspicuumque est, ut Arabes interpretes inde occasionem arripuerint falso asserendi, intellectum agentem et possibilem esse duas substantias ab anima separatas. Confundebant enim separationem ab organo corporali, quam illis iure attribuit Philosophus, cum separationem ab animae essentia, quae stulta est et perridicula. Philosophus quippe in hunc modum argumentabatur. Intellectus possibilis, qui comparatur ad intellectum agentem sicut passivum ad suum activum, est separabilis, incorporeus, inorganicus. Ergo a fortiori intellectus agens, cum in quolibet genere principium activum honorabilius est patiente; et in his praedicatis convenit intellectus agens cum intellectu possibili. Differt autem in hoc quod intellectus possibilis est ens in potentia, cum eius essentia in hoc consistat, quod *possit omnia fieri*; intellectus agens est ens in actu, cum eius essentia consistat in hoc, quod *possit omnia facere* (2). Haec Aristotelis doctrina nullum sensum haberet, si inter intellectum possibilem et agentem non intercederet realis distinctio.

SOLVUNTUR DIFFICULTATES.

Oppon. 1.º Si intellectus agens est facultas realiter distincta a possibili, admittenda est in homine duplex actio intellectiva. Atqui hoc repugnat. Ergo intellectus agens realiter non differt a possibili.

Resp. *Dist. mai.* Admittenda est duplex actio formaliter intellectiva, *Neg.* Duplex actio, quarum una est intellectiva efficienter, altera formaliter, *Conc.* *Contradist. min.* et *Neg. cons.*

(1) *2 Sent. Dist. 17, q. 2, a. 1.*

(2) *Cf. ARIST. De Anima, lib. III, text. 19.*

Explico. Intellectus agens et possibilis cum sint duae facultates partis intellectivae, habent proprias et diversas operationes; sed actio intellectus agentis in eo est ut aliquid efficiat, ad hoc ut intellectus possit formaliter intelligere. Quare illae duae actiones ordinantur ad idem intelligere; quod non solum non repugnat, sed est omnino necessarium in homine, ut possit suum proprium obiectum cognoscere. Consimili difficultati sic occurrit S. Thomas: « Duorum intellectuum, scilicet possibilis et agentis, sunt duae actiones. Nam actus intellectus possibilis est recipere intelligibilia; actio autem intellectus agentis est abstrahere intelligibilia. Nec tamen sequitur quod sit duplex intelligere in homine; quia ad unum intelligere oportet quod utraque istarum operationum concurrat » (1).

Oppon. 2.º Si daretur in anima duplex facultas intelligendi realiter distincta, eadem essentia animae esset in actu et in potentia relate ad idem intelligibile. Atqui hoc admitti nequit. Ergo intellectus agens non est realiter distinctus ab intellectu possibili.

Resp. Dist. mai. Eadem essentia animae esset in actu et in potentia ad idem intelligibile, sub diverso respectu consideratum, *Conc.* Sub eodem respectu seu secundum idem consideratum, *Neg. Contradist. min. et Neg. cons.* (2).

Explico. Anima intellectiva relate ad quidditatem rei materialis, quae constituit suum proprium obiectum, reperitur in duplici differentia. Comparatur enim ad illam ut actus ad potentiam et ut potentia ad actum. Exinde S. Thomas infert, admittendam esse in parte intellectiva duplicem facultatem, unam activam, et alteram passivam. Verum istae duae facultates non sunt in actu et in potentia ad unam eandemque rem secundum idem; nam intellectus agens non habet in se actu species ad quas habendas intellectus possibilis est in potentia, sed habet vim activam illas efficiendi, quam intellectus possibilis non habet neque actu neque potentia. Contra intellectus possibilis est in potentia ad species recipiendas, ad quarum receptionem intellectus agens non est neque in actu neque in potentia. Eadem difficultas sic proponitur a S. Thoma: « Intellectus possibilis comparatur ad intelligibilia, ut in potentia existens ad illa: intellectus autem agens comparatur ad ea ut ens in actu; non videtur autem possibile, idem respectu eiusdem esse in potentia et in actu: unde non videtur possibile, quod intellectus agens et possibilis conveniant in una substantia animae ». Difficultati sic occurrit S. Doctor: « Hoc de facili solvitur, si quis recte considerat, quomodo intellectus possibilis sit in potentia ad intelligibilia, et quomodo intelligibilia sint in potentia respectu intellectus agentis. Est enim intellectus possibilis in potentia ad intelligibilia, sicut indetermina-

(1) QQ. DD. De Anima, a. 4 ad 8.

(2) Cf. S. THOM. QQ. DD. De Anima a. 5 ad 2 et ad 3.

tum ad determinatum. Nam intellectus possibilis non habet determinate naturam alicuius rerum sensibilibium. * Unumquodque autem intelligibile est aliqua determinata natura alicuius speciei... Quantum autem ad hoc intellectus agens non est in actu. Si enim intellectus agens haberet in se determinationem omnium intelligibilium, non indigeret intellectus possibilis phantasmatis; sed per solum intellectum agentem reduceretur in actum omnium intelligibilium, et sic non compareretur ad intelligibilia ut faciens ad factum... Comparatur igitur ut actus respectu intelligibilium, in quantum est quaedam virtus immaterialis activa potens alia similia sibi facere, scilicet immaterialia. Et per hunc modum ea quae sunt intelligibilia in potentia facit intelligibilia in actu » (1).

Oppon. 3.º Intellectus agens comparatur ad intelligibilia, sicut lux ad visibilia. Atqui una lux separata, nempe lux solis, sufficit ad faciendi omnia visibilia actu. Ergo sufficit unum lumen separatum ad faciendi omnia intelligibilia actu.

Resp. Dist. mai. Intellectus agens comparatur ad intelligibilia, sicut lux ad visibilia, ita tamen ut visibilia sint et illuminentur extra animam, et intelligibilia sint in ipsa anima, *Conc.* Ita ut illuminatio visibilium et intelligibilium fiat extra animam, *Neg. Conc. min.*

Explico. Licet simile illud ductum a luce solis relate ad colores, qui per ipsam fiunt actu visibiles, valeat ad declarandam naturam et operationem intellectus agentis relate ad intelligibilia; nihilominus modus illuminationis est utrobique diversus, cum visibilia illuminanda existant extra animam; intelligibilia vero sint in ipsa anima prout representantur a phantasmatis. Quare ad faciendi intelligibilia actu requiritur lux interior; ad faciendi vero visibilia actu sufficit lux exterior (2).

Oppon. 4.º Si daretur in homine intellectus agens et possibilis, homo posset semper intelligere, quia haberet in se principium activum et passivum, quae sufficerent ad operationem. Atqui homo non potest semper intelligere. Ergo non datur intellectus agens.

Resp. Dist. mai. Homo posset semper intelligere, si intellectus agens se haberet ad possibilem ut obiectum intelligibile in actu, *Conc.* Si ut faciens obiectum intelligibile in actu, *Neg.*

Explico. Solutio satis patet; nam si in anima poneretur principium activum quod esset obiectum intelligibile in actu, tunc statim sequeretur intellectio, cum haberetur potentia intellectiva actuata per suum proprium obiectum. Sed si ponitur principium activum, quod debet facere phantasma intelligibile in actu, ut moveat intellectum possibilem; tunc, posito illo principio activo, non sequitur necessario

(1) De Anima, lib. III, lect. 10.

(2) Cf. S. THOM. QQ. DD. De Anima, a. 5 ad 7.

actus intelligendi, quia deesse potest phantasma a quo abstrahi debet species intelligibilis (1).

Oppon. 5.º Intellectus agens ab Aristotele dicitur separatus. Atqui si lumen intelligibile est aliquid separatum, non datur in anima duplex facultas intellectiva realiter distincta. Ergo.

Resp. Dist. mai. Intellectus agens dicitur ab Aristotele separatus ab organo, *Conc.* Separatus ab anima, *Neg. Contradist. min.* et *Neg. cons.* Siquidem, uti notavimus, Philosophus ut ostenderet, facultatem intellectivam esse inorganicam et immaterialem, vocavit separatum tum intellectum possibilem tum intellectum agentem. Quare separatio illa non poterat intelligi nisi de organo, secus dicendum foret, etiam intellectum possibilem esse separatum ab anima, ideoque hominem non esse intellectivum.

Oppon. 6.º Intellectus agens est magis separatus ac intellectus possibilis, quia agens est honorabilius patiente. Atqui si est magis separatus, debet esse extra substantiam animae. Ergo.

Resp. Dist. mai. Intellectus agens est magis separatus, quia magis recedit a similitudine materiae, *Conc.* Quia non habet esse dimanans a substantia animae, in qua existit tanquam in subiecto, *Neg. Contradist. min.* et *Neg. cons.*

Explicio. Cum in iis quae composita sunt ex materia et forma, materia sit principium passionis, et forma sit principium actionis, quia unumquodque agit ratione formae, et patitur ratione materiae, intellectus agens, qui est potentia activa, iure dici potest magis separatus quam intellectus possibilis. Agens enim est nobilior patiente, et magis recedit a similitudine materiae, quae est receptiva formarum. Hinc uterque intellectus est separatus ab organo materiali, sed intellectus possibilis, qui dicit potentiam receptivam formarum intelligibilium, quodammodo est similis materiae, ideoque dicitur minus separatus (2).

ARTICULUS V.

DE RATIONE ET MEMORIA INTELLECTIVA (3).

QUAESTIO CIRCUMSCRIBITUR. Cum a nobis demonstratum sit, intellectum agentem esse facultatem realiter distinctam ab intellectu possibili, ad complementum huius tractationis inquiremus utrum eadem realis distinctio adstruenda sit inter intellectum, rationem, et memoriam intellectivam. Ambigitur enim, an haec nomina: intellectus, ratio,

(1) Cf. S. THOM. I. p. q. 79, a. 4 ad 3.

(2) Cf. S. THOM. QQ. DD. De Anima, a. 5 ad 10.

(3) De hac re disserit S. THOM. I. p. q. 79, a. 7 et 8.

et memoria intellectiva significant facultates realiter inter se distinctas, vel unam eandemque facultatem, quae ad diversa munera exercenda extendatur. Ut proposito problemati dilucide respondeamus, necessarium est, hos diversos actus partis intellectivae ita declarare, ut quid alter ab altero differat, prius innotescat; et sic via aperitur ad decernendum, an omnes ab eadem facultate prominent, vel secus.

Intellectus, Ratio. Virtus intellectiva in homine cum sit in mera potentia ad scientiam acquirendam, gradatim procedit ad cognitionem veritatis. Incipit enim a simplici conceptu, quo apprehendit quidditatem universalem rerum corporalium; deinde componit vel dividit, conferendo duos conceptus, et sic formaliter et immediate possidet veritatem; et demum ex aliqua veritate nota ad ignotam percipiendam progreditur. Potentia ergo intellectiva prout primam vel secundam operationem elicit, dicitur simpliciter *intellectus*; prout vero tertiam efficit, dicitur *ratio*. Hinc intelligere est simpliciter veritatem intelligibilem apprehendere; ratiocinari autem est procedere de uno intellecto ad aliud ad veritatem intelligibilem cognoscendam (1). Cum autem veritates per se notae, per quas ad ignotas percipiendas grassamur, sint semina vel principia aliarum, intellectus, qui principia immediata intuetur, dicitur etiam *facultas* vel *habitus principiorum*, et ratio, quae veritatem ignotam ex nota veluti discurrendo concludit, dicitur etiam *facultas* vel *habitus conclusionum*, secundum quod vel sola potentia vel facilitas potentiae in operando spectatur.

Quare intellectus et ratio prout ad invicem opponuntur, differunt secundum modum cognoscendi, quia intellectus cognoscit simplici intuitu; ratio autem discurrendo de uno in aliud. Vel secundum perfectum et imperfectum; nam ratiocinari comparatur ad intelligere, sicut moveri ad quiescere, vel acquirere ad habere, quorum unum est perfecti, aliud autem imperfecti. Et quia motus semper ab immobili procedit, et ad aliquid quietum terminatur, inde est, quod ratio humana secundum viam inquisitionis vel inventionis procedit a quibusdam simpliciter intellectis, quae sunt prima principia; et rursus in via iudicii resolvendo redit ad prima principia, ad quae, inventa examinat (2). Hinc ratio comparatur ad intellectum ut ad principium et ut ad terminum. Ad principium quidem, nam mens discurrere minime posset, nisi ab aliquo immediate noto exordia duceret; neque posset ad aliquod raturum et certum pertingere, nisi fieret examinatio eius, quod per discursum invenitur, ad prima principia, in quae ratio resolvit. Unde intellectus est principium rationis, quantum ad viam inveniendi; terminus vero, quantum ad viam iudicandi (3).

(1) Cf. S. THOM. I. p. q. 79, a. 8.

(2) Cf. S. THOM. loc. cit.

(3) Cf. S. THOM. QQ. DD. De ver. q. 15, a. 1.

Cum autem ratio ex una parte sit cognoscitiva universalium, quae a sensu attingi nullo pacto possunt, cumque ad veritatem naturae rationalis per rationis inquisitionem peringat, dum ex adverso natura intellectualis seu Angelus statim et sine discursu veritatem apprehendit, rite consequitur, rationem denotare simul perfectionem et imperfectionem, secundum quod comparatur ad sensum vel ad intellectum purum. Hinc homines qui ratione pollent, tum praestant brutis animalibus, tum Angelis sunt inferiores. Quocirca ratio est proprium hominis *specificativum*, quo distinguitur utrinque et a brutis et ab Angelis, accuratiusque homo definitur *animal rationale*, quam *animal intellectuale*. Falsus ergo est Rosminius, qui veteres philosophos et maxime Peripateticos reprehendit, eo quod hominem definiebant *animal rationale*.

Verum S. Thomas ex eo quod Angeli statim in illis, quae primo naturaliter cognoscunt, inspiciunt omnia, quae in eis cognosci possunt, iure decernit, ipsos vocari *intellectuales*; contra de animabus humanis haec habet: « Animae vero humanae, quae veritatis notitiam per quemdam discursum acquirunt, *rationales* vocantur. Quod quidem contingit ex debilitate intellectualis luminis in eis. Si enim haberent plenitudinem intellectualis luminis sicut Angeli, statim in primo aspectu principiorum totam virtutem eorum comprehenderent, intuendo quidquid ex eis syllogizari posset » (1).

Memoria intellectiva, quae etiam dici solet thesaurus specierum, definitur: *Quaedam virtus in parte intellectiva animae, qua species prius habitas retinemus, reproducimus, et recognoscimus*. Vel brevius cum S. Thoma: *Vis, qua mens nostra retinere potest species intelligibiles post actualem considerationem* (2). Quare ad eius actionem quatuor pertinent, nimirum retentio, reproductio, recognitio, et distinctio diversi temporis. Si memoria ope rationis exercetur, peculiari nomine vocatur *reminiscentia* (3).

Quomodo cognoscitur praeteritum. Cum memoria secundum communem usum loquentium sumatur pro notitia praeteritorum, ad eius rationem duo potissimum pertinent, nimirum conservare species rerum, quae actu non apprehenduntur, et cognoscere praeteritum ut praeteritum. Si primum spectes, nemini dubium esse potest, quin in parte intellectiva vigeat memoria. Uti enim sapienter argumentatur contra Avicennam Aquinas noster, intellectus humanus est stabilioris et immobilioris naturae, quam materia corporalis et potentia organica; si ergo sensus conservat species rerum, quae ipsum non imitant actu, multo fortius intellectus immobiliter et inamissibiliter recipit

(1) 1 p. q. 58, a. 3.

(2) Cf. S. THOM. QQ. DD. De ver. q. 10, a. 2.

(3) Cf. opusc. ARIST. De memoria et reminiscentia.

species intelligibiles (1). Quod si spectetur secunda conditio, tunc distinguendum est; nam praeteritum seu praeteritum referri potest tum ad obiectum apprehensionis, tum ad actum intellectus. Si refertur ad obiectum, tunc cognoscere praeteritum ut praeteritum non pertinet nisi ad sensum, qui est apprehensivus singularium, quae solum mensurantur tempore; minime vero ad intellectum, cuius obiectum est universale, absolutum a conditionibus temporis et loci. Sin vero praeteritum referatur ad actum, tunc etiam intellectus potest cognoscere praeteritum ut praeteritum, cum intellectus humanus non solum cognoscat intelligibile, sed etiam intelligat, se intelligere, ideoque suum actum particularem cognoscat (2).

Hunc rerum delectum sic eleganter declarat S. Thomas: « Praeteritum potest ad duo referri, scilicet ad obiectum, quod cognoscitur, et ad cognitionis actum; quae quidem duo simul coniunguntur in parte sensitiva, quae est apprehensiva alicuius per hoc quod immutatur a praesenti sensibili. Unde simul animal memoratur, se prius sensitisse in praeterito, et se sensitisse quoddam praeteritum sensibile. Sed quantum ad partem intellectivam pertinet, praeteritum accidit et non per se convenit ex parte obiecti intellectus. Intelligit enim intellectus hominem, in quantum est homo. Homini autem in quantum est homo, accidit vel in praesenti vel in praeterito vel in futuro esse. Ex parte vero actus, praeteritum per se accipi potest etiam in intellectu sicut in sensu, quia intelligere animae nostrae est quidam particularis actus in hoc vel in illo tempore existens, secundum quod homo dicitur intelligere nunc vel heri vel cras... Sic igitur salvatur ratio memoriae quantum ad hoc, quod est praeteritorum in intellectu, secundum quod intelligit, se prius intellexisse, non autem secundum quod intelligit praeteritum prout est hic et nunc » (3).

Associatio idearum. Cum memoria, prout sumitur pro reminiscentia, plurimum adiuvetur associatione idearum, paucis declarandum est, quid hoc nomine significetur. Est ergo associatio idearum vinculum illud, quo ideae nostrae nectuntur ita ut, una subeunte, alia oriatur. Huiusmodi vinculum manare potest vel ab ipsa mutua connexionione, quam obiectastrarum cognitionum inter se habent, vel a nostra consideratione, quae inter res etiam disparatas nexum ponere potest. Prima associatio erit *naturalis*, et fundari potest in qualibet relatione sive loci, sive temporis, sive ordinis cuiuscumque. Altera, quae dependet solum a nostro intellectu et voluntate, dici solet *arbitraria*.

(1) Cf. S. THOM. 1 p. q. 79, a. 6.

(2) Cf. S. THOM. QQ. DD. De ver. q. 10, a. 2.

(3) 1 p. q. 79, a. 6 ad 2.

PROPOSITIO.

Intellectus, ratio, et memoria non sunt tres facultates realiter distinctae in parte intellectiva animae humanae, sed tria nomina indicantia tres diversos modos cognoscendi unius eiusdemque facultatis, quae communiter dici solet intellectus.

Prob. prop. Arg. 1.um et generale, quo efficitur, tum rationem tum memoriam non distingui realiter ab intellectu, et sic proponi potest. Cum obiectum intellectus sit omne intelligibile, idest omne ens, sequitur, in parte intellectiva nullam aliam differentiam potentialium inveniri posse, quam quae oritur ex ente in communi. Atqui haec diversitas nulla alia excogitari potest, quam quod una referatur ad intelligibile ut actus ad potentiam, altera ut potentia ad actum, cum ens communiter dictum, solum duobus hisce modis discriminari possit, quia potentia et actus dividunt ens et omne genus entis. Ergo in parte intellectiva nulla alia differentia esse potest, quam differentia potentiae activae, quae comparatur ad obiectum, ut actus ad potentiam, et dicitur *intellectus agens*, et potentiae passivae, quae comparatur ad intelligibile, ut potentia ad actum, et dicitur *intellectus possibilis*; unde ratio et memoria realiter non differunt ab intellectu. Propositio maior ex eo patet, quod si aliqua potentia ordinatur ad aliquod obiectum secundum communem rationem obiecti, illa potentia non diversificatur secundum diversitates particularium differentiarum; sicut potentia visiva, quae respicit suum obiectum secundum rationem colorati, non diversificatur secundum rationem albi et nigri (1).

Arg. 2.um et speciale, quo demonstratur, separatim rationem et memoriam non differre ab intellectu. Etenim actus rationis comparatur ad actum intellectus, sicut moveri ad quiescere, sicut generari ad esse, sicut imperfectum ad perfectum. Atqui motus et quies, generatio et esse, perfectum et imperfectum reducuntur ad idem principium. Ergo ratio et intellectus sunt duo nomina indicantia duos modos agendi unius eiusdemque facultatis (2). De memoria sic peculiaris efficitur argumenti conclusio. Memoria intellectiva percipit intelligibile quodammodo ut praeteritum, cum sit notitia praeteritorum; intellectus vero respicit intelligibile ut praesens. Atqui differentia praesentis et praeteriti in obiecto intelligibili non potest diversificare potentias. Ergo memoria intellectiva non est facultas realiter distincta ab intellectu. Quod autem diversitas praesentis et praeteriti in intelligibili non afferat diversitatem potentialium, exinde patet, quod tunc diversitas

(1) Cf. S. THOM. I p. q. 79, a. 7.

(2) Cf. S. THOM. QQ. DD. De ver. q. 15, a. 1; I p. q. 79, a. 8.

obiectorum diversificat potentias, quando est ex his, quae per se accidunt obiectis. Iam vero licet mens aliquo modo possit cognoscere praeteritum, tamen cum indifferenter se habeat ad cognoscenda praesentia, praeterita, et futura, differentia praesentis et praeteriti accidentalis est intelligibili in quantum huiusmodi (1).

SOLVUNTUR DIFFICULTATES.

Oppon. 1.º Homo est animal rationale conveniens cum brutis per sensum, et cum Angelis per intellectum. Atqui ratio, quae est proprium hominis constitutum, differt a sensu. Ergo differt etiam ab intellectu.

Resp. Dist. mai. Homo convenit cum brutis et cum Angelis, diverso modo, *Conc. Eodem modo, Neg. Conc. min. et Neg. cons.*

Explico. Cum forma seu natura superior contineat in se perfectionem formae et naturae inferioris, plene potest in id, quod est formae et naturae inferioris; ideoque anima humana quae est formaliter rationalis, est virtualiter sensitiva, et sic unita corpori praeter rationem, quae ipsi propria est, habet etiam potentias sensitivas, quas communicat materiae. Verum si comparatur ad naturam superiorem, cum non plene possit in id, quod est naturae superioris, non potest sibi vindicare potentias, quae sunt propriae illius naturae, et sic non habet intellectum, qui eodem modo intelligat, ac intellectus Angeli, sicut habet sensum, qui eodem modo sentit, ac sensus animantium brutorum. Sic intellectus hominis et intellectus Angeli differunt quammaxime, tum per ordinem ad proprium obiectum, quod utrinque est diversissimum, tum per ordinem ad possessionem sui obiecti, cum Angelus semper intelligat actu; homo autem quandoque est intelligens potentia, quandoque intelligens actu. Si enim intellectus hominis aequae se haberet ad intelligibilem veritatem, ac intellectus Angeli, tunc ipsi non esset necessarium ratiocinari, et sic uno nomine diceretur semper intellectus (2).

Oppon. 2.º Sicut actus sensuum propriorum terminatur ad sensum communem, ut de ipsis iudicet, sic actus rationis terminatur ad intellectum, ut iudicet de illis, quae ratio contulit. Atqui sensus communis est alia facultas a sensibus propriis. Ergo pari modo intellectus est potentia diversa a ratione.

Resp. Dist. mai. Ita ut diverso modo se habeant sensus proprii ad obiectum sensus communis, ac se habeat ratio ad obiectum intellectus, *Conc.* Ita ut se habeant eodem modo, *Neg. Conc. min. et Neg. cons.*

(1) Cf. S. THOM. QQ. DD. De ver. q. 10, a. 3.

(2) Cf. S. THOM. QQ. DD. De ver. q. 15, a. 1 ad 2.

Explico. Cum sensus communis omnia sensibilia percipiat et inter ea discernat, necessario debet in ea ferri, secundum unam communem rationem, cum omnis facultas habeat unum per se obiectum formale. Iam vero hanc communem rationem nullus ex propriis sensibus attingere potest, ideoque sensus communis est potentia diversa a sensibus propriis. Ex adverso in simplicem acceptionem intelligibilis veritatis ratio pertingit, sicut ad suum terminum, statim ac discursus rationis in scientia concluditur, ideoque non est necesse, ut intellectus sit alia facultas a ratione.

Oppon. 3.º Differentia praeteriti et praesentis in obiecto cognitionis sensitivae causat in parte sensitiva diversitatem facultatum. Atqui etiam intellectus apprehendit differentiam temporis. Ergo etiam in parte intellectiva est diversa facultas, quae cognoscit obiectum praesens, ab ea quae cognoscit praeteritum.

Resp. Dist. mai. Differentia temporis causat diversitatem in facultate sensitiva, quia tempus est de ratione obiecti sensibilis, *Conc.* Quia tempus per accidens se habet ad obiectum sensibile, *Neg. Dist. min.* Intellectus apprehendit differentiam temporis, quae per accidens se habet ad suum obiectum, *Conc.* Quae ingreditur rationem sui obiecti, *Neg.* et *Neg. cons.*

Explico. Solutio ex superius explicatis in promptu est. Cum sensus apprehendat singulare determinatum ad *hic* et *nunc*, differentia temporis et loci ingreditur quodammodo rationem obiecti. Contra ea cum proprium obiectum intellectus sit universale, quod absolvitur a tempore, differentia temporis minime potest esse de ratione obiecti intelligibilis; ideoque si ab intellectu aliquo modo attingitur, erit semper aliquid, quod per accidens se habet ad obiectum proprium intellectus.

QUAESTIO VI.

De potentis appetitivis animae.

RERUM NEXUS ET CONTINUATIO. Cum a nobis satis explicatae sint quaestiones, quae spectant ad virtutes cognoscitivas animae humanae, et ad proprias earumdem operationes, antequam huic tractationi finem imponamus, aliquid dicendum venit de facultatibus appetitivis, quae apprehensivas necessaria consecutione excipiunt. Iam vero appetere nihil aliud est nisi aliquid petere, seu ad aliquid tendere, tamquam ad proprium finem, idest tamquam ad aliquid sibi conveniens, quod dicitur *bonum*. Qua de re finis dici solet *bonum cuius gratia aliquid fit*; et bonum ex eo declaratur, quod sit aliquid appetibile, iuxta illud: *Bonum est quod omnia appetunt* (1).

Siquidem Deus sapientissimus rerum omnium Artifex, cuncta quae molitus est, ad aliquem finem direxit, universisque rebus inclinationem quamdam erga proprium cuiusque finem impertit, quae inclinatio dici solet appetitus seu tendentia in finem, cum sine ea res minime posset dici intrinsece ordinata in finem. Tendentia haec, quae communis est rebus omnibus, non differt quidquam ab ipsa rei essentia seu natura; ideoque dicitur *appetitus naturalis* consequens formam naturalem, sive talis forma sit in genere substantiae, sive sit in genere accidentis. Verum enim quandoque inclinatio consequitur formam per virtutem cognoscitivam apprehensam; sicut quando animal cognoscit per sensus cibum naturae suae accommodatum, et illum appetit, et ad illum movetur. In hoc casu appetitus nuncupatur *animalis*, qui iterum discernitur in sensitivum et intellectivum prouti consequitur cognitionem vel sensilem vel intellectivam. Uterque autem appetitus animalis dici etiam solet *elicitus* vel *elicivus* quia est facultas eliciens actum appetendi realiter distincta a facultate, quae eam ad appetendum movet.

Appetitus ergo seu tendentia in finem tripartitam habet divisionem, et tria nomina sibi vindicat. Si inclinatio in finem consequitur formam naturalem et physicam, tunc appellatur appetitus naturalis seu simpliciter *appetitus*. Si inclinatio consequitur formam intentionalem apprehensam per sensum, tunc dicitur appetitus sensitivus vel *instinctus*. Si demum inclinatio consequitur formam intentionalem apprehensam per intellectum, tunc dicitur appetitus rationalis, vel *volutas*.

(1) Cf. ARIST. *Ethic.* lib. I, cap. I.